

Asia: VN/16546/2022

Itäisen Suomen elinvoimaa vahvistavien toimenpiteiden selvittäminen

Näkemykset itäisen Suomen elinvoimasta

1. Mitkä ovat merkittävimmät muutokset toimintaympäristössäsi sodan alkamisen jälkeen? (mikäli mahdollista perustele esim. tilastotiedoin ja tutkimusten valossa)

Vartiuksen rajanylityspaikan kautta Kajaaniin suuntautunut, leimallisesti Kostamuksen kaupungista tuleva ostosmatkailu on vähentynyt rajusti ja heikentänyt maakuntakeskuksen saamaa ostovoimaa. Vaikutukset näkyvät kaupoissa ja palveluissa. Laajasti Venäjän eri alueilta talvikaudella Kainuuseen tullut suuri matkailuvolyymi on todennäköisesti jäämässä nyt pois, juuri kun koronapandemian kielteinen vaikutus siihen oli väistymässä.

Suorat vaikutukset Kajaanin elinkeinoelämään ovat melko vähäiset, koska kaupungin PK-yritysten vientimarkkinat ovat olleet leimallisesti kotimaassa ja Pohjoismaissa. Kajaanin seudun suurimmilla yrityksillä Terrafamalla ja Skoda Transtechilla ei ole ollut vientiä Venäjälle. Välillisiä vaikutuksia on parin suuren, muualla pääpaikkaansa pitävien yritysten Venäjän viennin katkeamisella, koska molemmilla on Kajaanissa yksikkö. Kajaanin mittaustekniikan osaamisen pitkän historian omaavat yhteydet Petroskoin yliopistoon on myös jouduttu katkaisemaan.

Lähialueyhteistyön rahoituksen, erityisesti Karelia CBC ohjelman rahoituksen loppuminen vähentää toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitosten ulkopuolista rahoitusta merkittävästi. Oppilaitoksilla on ollut tiivistä rajan yli tehtyä hankeyhteistyötä, joka on osaltaan jatkuvasti kehittännyt niiden omaa osaamista ja TKI-palveluja. Venäläiset opiskelijat ovat olleet suurin kansallisuus oppilaitosten ulkomaisissa opiskelijoissa, pakotteet aiheuttavat erittäin pahoja ongelmia heille.

Kainuun kannalta oleellista on ylläpitää kotimainen ja kansainvälinen saavutettavuus, joka ratkaisevasti riippuu lentoliikenteen jatkuvuudesta ja pysyvyydestä, kun muilla kulkutavoilla matka-aika Helsinkiin on 6,5 - 7 tuntia. Koronapandemia on jo kolmesti siirtänyt paluuta markkinaehtoiseen lentoliikenteeseen valtion rahoittaman ostoliikenteen jälkeen, ja nyt Venäjän hyökkäyssodan aiheuttama raju inflaatio on tuonut mukaan uuden vakavan haasteen lentopolttoaineiden jyrkän hinnannousun takia. Tämä tulee ottaa huomioon vuoden 2023 ostoliikenteeseen varautumisessa.

Kajaanin kaupungin kansainvälisten palvelujen vastaanottokeskus oli ensimmäisten joukossa vastaanottamassa Ukrainan pakolaisia. Vastaanotto sujui hyvin henkilöstön vahvalla ammattitaidolla, ja perheet ovat saaneet pakolaisstatuksensa mukaiset palvelut. Kajaanin perusopetus käynnisti jo maaliskuussa perheiden lasten valmistavan opetuksen ja Kajaanin varhaiskasvatus on valmistautunut päivähoitotarpeisiin vanhempien aloittaessa työn tai opiskelun. Tässä yhteydessä Kajaanin kaupunki esittää huolensa Maahanmuuttovirasto MIgrin tavoitteesta kilpailuttaa vastaanottokeskuspalvelut siten, etteivät kunnat voi siihen osallistua. Tämä aiheuttaa kysymyksen, loppuuko Kajaanin pitkän historian omaava vastaanottokeskustoiminta. Kaupunki on valmis jatkossakin ylläpitämään vastaanottokeskusta, mikäli valtion toimet eivät tee sitä mahdolliseksi.

Kajaanissa sijaitsee Suomen suurin varuskunta, Kainuun Prikaati, jonka aluetaloudellinen merkitys on suuri työnantajana ja palvelujen hankkijana. Odotusarvo on, että Suomen uudet satsaukset maanpuolustuksen vahvistamiseen tulevat vaikuttamaan myönteisesti KaiPR:n koulutustoiminnan laajenemiseen. Prikaati on myös suuri lentomatkustuksen käyttäjä ja sen varusmiehet junaliikenteen iso matkustajaryhmä. Prikaatin tarpeet maanpuolustuksen ja huoltovarmuuden näkökulmasta tulee ottaa huomioon eräänä vahvana perusteena Kainuun saavutettavuuden parantamisessa. Maantiestön osalta tulisi tarkastella myös valtakunnan rajan lähialueen etelä-pohjoissuuntaisen alemman tieverkon kuntoa ja tehdä niiden osalta tarvittavat kunnostustoimet.

2. Mistä löytyvät itäisen Suomen uudet elinvoiman lähteet?

Luonnonvarojen jalostuksesta ja erikoistuneesta osaamisesta.

Metsäbiotalous on perinteisesti ollut Kainuun vahva elinkeinoala. Sitä se on edelleen. Kajaanin Renforsin Rannan yritysalueella toimii ST1 pilotti-bioetanolitehdas sekä kasvuinvestointeja parhaillaan tekevä Pölkky Oy:n saha. Kajaanin seudulle Paltamoon on valmistella Kaicell Fibersin biotuotetehdas, joka toteutuessaan loisi kerrannaisvaikutuksineen satoja uusia työpaikkoja. Pääomarahastoyhtiö Taaleri on tullut tämän vuoden alussa Kaicellin merkittäväksi omistajaksi, mikä vahvistaa uskoa hankkeen toteutumiseen. Hankkeen eteneminen on ollut pitkään kiinni Vaasan hallinto-oikeuden viivästyneestä päätöksenteosta hankkeen ympäristöluvasta tehtyihin valituksiin.

Kaivannaisala on eniten viime vuosina kasvanut toimiala. Merkittävin on Terrafame, jonka uusi akkukemikaalitehdas on juuri vihitty käyttöön. Yhtiö on sen myötä mukana vahvasti sähköautojen kasvun aallossa. Kainuussa on toiminnassa nyt kolme kaivosta. Pisimmällä valmistelussa uudeksi kaivokseksi on Otanmäki Mine Oy:n hanke Etelä-Kajaanissa sijaitsevan suljetun Otanmäen vanadiinikaivoksen avaamiseksi. Käynnistyessään kaivos loisi runsaasti uusia työpaikkoja, tervetulleita juuri kaupungin eteläisellä alueella, jossa turvesuot ovat sijainneet tarjoten turvetuotannon työpaikkoja. TEM:n tulisikin tutkia hallinnonalansa mahdollisuudet viedä Otanmäen kaivoshanketta eteenpäin.

Mittaustekniikka on Kajaanin perinteinen erikoistuneen osaamisen ala ja ekosysteemi. Sen suurin yritys on Valmet Automationin Kajaanin yksikkö, joka vie mittalaitteita ympäri maailmaa. Sen kehitystä on tukenut Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskuksen mittaustekniikan tutkimus, jota kaupunki on pitkäjänteisesti rahoittanut. Toinen uudempi kärkiekosysteemi on datakeskusekosysteemi, jonka kasvattaminen yhteistyössä OKM:n alaisen CSC Oy:n kanssa on kaupungin tämänhetkinen kärkihanke. Molemmat ovat mukana TEM:n innovaatioekosysteemisopimuksessa. Kolmas näkyvä erikoistuneen osaamisen ala on Kajaanin Ammattikorkeakoulun KAMK:n koulutukseen perustuva peliala.

Erikoistunutta osaamista on myös Kajaanin Otanmäen Skoda Transtechin kiskokalustotehdas, kaupungin suurin yksityinen työnantaja, ja pohjoismaiden ainoa kiskokalustovalmistaja. Yhtiön lippulaivana ovat uuden sukupolven raitiovaunut, pitkän tuotekehityksen tulos. Helsingin ja Tampereen raitiovaunutoimitusten lisäksi Otanmäen tehtaan tuotteet ovat päässeet alkuun myös viennissä suuren konsernin osana. VR:n Intercity-kalusto on tehtaan tuotantoa, ja VR:n uudet kalustohankinnat olisivat tarpeen turvaamaan junakalusto-osaamisen ja sen tuotannon säilymistä Suomessa.

3. Esittele kolme vaikuttavinta ratkaisua perusteluineen itäisen Suomen elinvoiman lisäämiseksi

1. Saavutettavuuden parantaminen kilpailukyvyyn turvaamiseksi

Joensuulle ja Kajaanille toimiva lentoyhteys on tärkein elinkeinoelämän kilpailukyvyyn turvaava liikennemuoto ja ainoa, jolla saavutetaan Liikenne 12-ohjelman tavoite kolmen tunnin matka-ajasta Helsinki-Vantaan lentoasemalle, jonka valtio on sitoutunut tarvittaessa turvaamaan. Toimiva lentoyhteys tarkoittaa oikeaa määrää päivittäisiä lentovuoroja sekä sujuvia jatkoyhteyksiä ulkomaan lennoille. Lentovurojen on kyettävä tarjoamaan riittävä kapasiteetti alueiden matkustustarpeille. On arvioitu, että kotimaan lentomatkustus palaa vähintään tasolle 60 % pandemiaa edeltäneestä ajasta. Kajaanin osalta tämä tarkoittaa noin 4500 matkustajaa kuukaudessa. Kansainvälinen matkailu voi tulevina vuosina kasvattaa määrää merkittävästi. Lentoyhteyksien jatkuvuus on kyettävä varmistamaan. Akuuttina toimenpiteenä on turvattava vuoden 2023 Traficommin ostoliikenne polttoainekustannusten nousun takia. Lisäksi LVM:n käynnissä olevan valtakunnallisesti merkittävien henkilöliikenteen solmupisteiden epäonnistunut lentoasemakriteerien määrittäminen on korjattava vastaamaan lentoasemien merkitystä maakuntiensa ja seutujensa keskeisenä solmuna.

Savon rata on toinen Etelä- ja Pohjois-Suomen yhdistävä päärata Pohjanmaan radan rinnalla. Ratalinjaus on peräisin 1800-luvun lopulta ja on auttamattoman vanhanaikainen. Radalle suunnatut kehittämisinvestoinnit ovat olleet minimaaliset, samaan aikaan kun Pohjanmaan radan parannukset ovat nousseet jo miljardiluokkaan. Junayhteys Helsinkiin Kokkolan korkeudelta kestää nopeimmillaan enää vain 3,5 tuntia, kun taas Kajaanista matka-aika on 6,5 tuntia. Myönteistä on, että Väylävirasto on ottanut Savon radan suunnitelma- ja valmiuden noston tämän vuoden merkittävien ratasuunnitelmien joukkoon. Liikenne- ja viestintäministeriön on varmistettava, että suunnitelmat tehdään sellaisella tavoitetasolla, että niiden toteuttaminen modernisoi radan vastaamaan kasvavan ja nopeutuvan junaliikenteen ja -kaluston tulevaisuuden vaatimuksia.

Valtatie 5 on Koillismaan, Kainuun ja Savon maakuntien tärkein maantieyhteys pääkaupunkiseudulle. Väyläviraston investointiohjelmasta pois jätetty Leppävirta-Kuopio osuuden parantaminen on sisällytettävä valtion väyläinvestointeihin välittömästi. Osuus on vanhanaikainen ja liikenneturvallisuudeltaan erittäin puutteellinen. VT 5 seuraavan pullonkaulan ja kehittämiskohteen Siilinjärvi-lisälmi valmistelu on aloitettava.

Maantieteellisen sijainnin takia Kainuulle on ensisijaisen tärkeää myös VT 22 Oulu-Kajaani yhteysväli länteen. Ouluun suuntautuvat tärkeimmät erikoissairaanhoidon, osaamisen ja elinkeinoelämän yhteydet. VT 22 tieluokitus tulee nostaa aiemmin tehtyjen esitysten mukaisesti VT 6:n jatkoksi Kajaanista Ouluun, ja sen kehittämisen suunnitelmavalmius tulee nostaa aiempien esiselvitysten mukaiselle tasolle. Mikäli Kaicell Fibersin tehdashanke toteutuu, niin valtatie raskaan liikenteen määrä moninkertaistuu.

Tietoliikenteessä keskeistä on saada LVM:n alaisen Cinia Oy:n kotimaan runkotietoverkkojen parantaminen liikkeelle. Kajaanille nopeat ja turvatut tietoliikenneyhteydet ovat ensiarvoisen tärkeitä, koska Renforsin Rannan yritysalueella on sekä CSC:n kansalliset supertietokoneet, että myös yhteiseurooppalainen LUMI-supertietokone, tällä hetkellä laskentateholtaan maailman kolmanneksi nopein. Mikäli Cinian Luoteisväylän merikaapelihanke toteutuu, tulee sen sisämaan reititys kulkea Kajaanin kautta vahvistaen kaupungin suurteholaskennan datakeskusekosysteemin kasvua.

2. Osaajien saatavuuden varmistaminen

Osaavan työvoiman saatavuutta voidaan parantaa koulutuksellisilla ratkaisuilla ja rekrytointia tukevilla toimenpiteillä. Koulutussektorilla tärkeintä on korkeakoulutuksen saavutettavuus ja alueellinen vaikuttavuus, jossa Kajaanin ammattikorkeakoulu on ensiarvoisen tärkeä toimija. Se saa suurimman osan hakijoistaan maakunnan ulkopuolelta ja valmistuneiden sijoittuminen alueelle on erittäin hyvällä tasolla. KAMK:n hyvän kehityksen jatkuminen ja uusien vetovoimaisten koulutusavausten tekeminen ovat alueen kilpailukykyyn suoraan vaikuttavia asioita. Koulutusten tulee vastata alueen tarpeisiin, mutta niillä voidaan myös vaikuttaa elinkeinoelämän monipuolistumiseen. Erinomainen esimerkki on KAMK:n pelialan koulutus, jonka alkaessa Kajaanissa ei ollut yhtään alan yritystä. Nyt niitä on useita, joukossa myös globaalia pelialan liiketoimintaa tekeviä, menestyviä yrityksiä. Kajaanin datakeskusekosysteemin kasvua tukevia KAMK:n koulutuksia ja kehittämishankkeita tulee OKM:n taholta erityisesti huomioida.

Yliopistokoulutuksen puute on Kajaanin suurimpia haasteita. Sen takia nuorten aikuisten ikäluokka on liian pieni, ja leimallisesti se koskee naisia. Yliopistokoulutukseen muualle hakeutuneet nuoret jäävät helposti opiskelupaikkakunnilleen tai niiden läheisyyteen. Koulutuksen puute aiheuttaa myös työmarkkinoiden tietyn kapea-alaisuuden, joka vaikeuttaa muualla tutkinnon suorittaneiden paluumuuttoa, vaikka siihen olisikin halukkuutta. Kajaanin yliopistokeskuksen mittaustekniikan

soveltava tutkimustoiminta on ollut erinomainen tuki kaupungin mittaustekniikan yritystoiminnalle, mutta yliopistokeskuksen heikkous on koulutuksen puute, Jyväskylän yliopiston Vuokattiin vakiintunutta liikuntateknologian maisterikoulutusta lukuun ottamatta. Yliopistokeskuksen koulutustoimintaa pitää laajentaa ottaen huomioon myös tarpeen työmarkkinoiden monipuolistamisesta. Ensimmäisenä toimenpiteenä tulee käynnistää opetusalan osaajapulaan vastaavat opetusalan vaihtuvat monimuotokoulutukset, joista on tehty esitys OKM:lle yhdessä Oulun yliopiston kanssa.

Kajaanin kaupunki on toteuttanut yhdessä yritysten ja maakuntaliiton kanssa useita rekryointitoimenpiteitä, ja tukenut Kainuun sote kuntayhtymän rekryointia. Kaupungin suurin panostus viime vuosina on suunnattu ulkomaisen työvoiman rekryointiin. TEM:n rahoituksella on luotu kaupungin kv. palveluihin ulkomaisten työntekijöiden ja heidän perheidensä asettautumispalvelut, jotka ovat maakunnan kaikkien yritysten ja organisaatioiden käytettävissä. Näiden alueelle palvelujen tärkeiden palvelujen jatkuvuus on turvattava. KAMK:n tavoitteita kv. osaajien tuomiseksi alueelle koulutuksen keinoin on vietävä eteenpäin OKM:n ja TEM:n tuella, ja Kajaanin vastaanottokeskuksen tulevaisuus on varmistettava Migrin tuella. Kansalliset toimet sote-alan vetovoimaisuuden parantamiseksi tulee toteuttaa.

3. Uusiutuvan energian seuraavan askeleen ottaminen

Kainuussa ja myös Kajaanissa on vireillä useita tuulivoimahankkeita. KAMK on käynnistänyt projektin paikallisten yritysten saamiseksi mukaan niiden investointeihin ja kunnossapitoon. Tuulivoiman lisäämisen edistäminen on jo olemassa oleva keino vastata energian saatavuushaasteisiin vihreällä tuotannolla. Toinen Kajaanissa käyttöön otettu keino on vihreällä sähköllä toimivan LUMI-supertietokoneen tuottaman hukkalämmön johtaminen kaupungin kaukolämpöverkkoon, se kattaa jo 20 % kaupungin kaukolämpötarpeesta. Mikäli Kajaanin datakeskusekosysteemiin saadaan alueen ja valtion yhteisin toimenpitein lisää suuren mittaluokan toimijoita, niin keskusten hukkalämpöä voidaan saada entistä enemmän hyötykäyttöön.

Uusiutuvan energian seuraava askel on aurinkovoimassa, jonka teknologia kehittyi nopein harppauksin, ja sen seuraavassa vaiheessa vihreässä vetytaloudessa. Kaupunki ja maakuntaliitto ovat aloittaneet ensimmäiset keskustelut kaupungin alueen aurinkovoimahankkeista investorien kanssa. Myös seudun suuret yritykset ovat kaavailemassa aurinkovoiman käyttöä energiatarpeisiinsa. Tämän tulevaisuuspolun avaaminen valtion tuella voi muodostaa uuden merkittävän kehityskulun ja kasvun kuten kaivannaisala on maakunnassa tehnyt. Valmistelussa on myös syntymässä luontainen ja kaikkia osapuolia hyödyttävä yhteistyö Perämeren kaaren hankkeiden kanssa.

Aurinkovoiman osalta on käytöstä poistuneiden turvesoiden hyödyntämisen lisäksi keskusteltu kaupungin yritysalueiden energiantuotannosta aurinkovoimalla, mutta omintakeisin ja ehkä ensimmäisenä toteutettava on Kajaani Vimpelinlaakson kampusalueen aurinkovoimaratkaisut. Kampusalueella, jossa sijaitsevat Kainuun Ammattiopisto KAO ja KAMK, käytetään paljon sähköä

suuren kiinteistömäärän tarpeisiin ja koulutuksen ja TKI:n tarvitsemiin laboratorioiden ja erilaisten laitteistojen käyttämiseen. Suurin yksittäinen sähkökuluttaja on KAMK:n CSC;ltä lahjoituksena saama käytöstä poistunut supertietokone, jota käytetään paitsi koulutukseen myös yritysten toimeksiantoihin palveluliiketoimintana.

Vihreää siirtymää tukevien rahoitusmekanismien, sekä kansallisten että EU:n, saaminen käyttöön uusiutuvan energian seuraavan askeleen ottamisessa on olennaisen tärkeää. Niillä voitaisiin luoda vastauksia ilmastonmuutoksen hillintään, huoltovarmuuteen ja energiaomavaraisuuteen sekä alueen myönteisen kasvun ja kehityksen vahvistamiseen. Osana kokonaisuutta tarvitaan myös uutta osaamista jota KAMK voi ryhtyä tuottamaan OKM:n tuella uusilla koulutusavauksilla.

Hämäläinen Risto
Kajaanin kaupunki